

TÜRKİYE'NİN ASYA POLİTİKASI

Muharrem EKŞİ

TBMM Dış İlişkiler ve Protokol Müdürlüğü, Dış İlişkiler Uzmanı,
Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Giriş

Bu çalışmada 2003–2009 yılları arasında AK Parti döneminde Türkiye'nin Asya politikası, ekonomi-politik yaklaşım çerçevesinde ele alınacaktır. Öncelikle, Asya'nın önemi ve son dönemlerdeki bölgede ön plana çıkan gelişmeler ifade edilecektir. Bu gelişmeler çerçevesinde de Türkiye'nin Asya politikası değerlendirilecektir. Türkiye'nin Asya politikası, Orta Asya ve Uzakdoğu ya da Güney/Doğu Asya coğrafyaları ile sınırlandırılmıştır. Bu nedenle, önce Türkiye'nin Asya'ya genel bakış açısı, ardından Orta Asya politikası değerlendirilerek Türkiye'nin bölgedeki gelişmelerin neresinde yer aldığı sorusu cevaplandırılmaya çalışılacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin Asya politikasında yeni hükümetin önceki hükümetlerden farklı bir yaklaşım getirip getirmediği sorgulanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ikili ilişkilerine ve bölgedeki uluslararası örgütlerdeki çok taraflı ilişkilerine bakılacaktır. İkili ilişkilerde detaylı anlatım yerine Ak parti hükümeti dönemindeki gelişmelerin ulaştığı boyut, dış ekonomik ilişkilerin verileriyle kısaca ortaya konulacaktır. Son olarak; Türkiye'nin bütün Asya ülkeleriyle ilişkilerini burada ele almanın bu çalışmanın kapsamını aştığı için bölgenin ekonomik açıdan büyük ülkeleri ve Türkiye'nin diğer ülkelere nazaran daha yoğun ilişkide olduğu ülkeler seçilmiştir.

Asya'nın Önemi

Türkiye açısından öncelikle Asya'nın öneminin vurgulanması gerekmektedir. Bununla birlikte, Türkiye gibi büyük ve bölgesel güçler, uluslararası politika açısından Asya'nın önemini kısaca ifade etmek gerekmektedir ki; bu Türkiye'nin de bölgeye ilgisini ve yaklaşımını derinden etkilemektedir. Güney Asya'nın 1990'lardan itibaren yükselen ekonomileriyle dünya ekonomi politikasında yeni bir ekonomik güç merkezi haline gelmeye başlaması, Asya'nın önemini açıkça göstermektedir. Nitekim 1980'lerde Doğu ve Güneydoğu As-

ya, dünya üretiminin % 17'sine sahipken 1990'ların ortalarında bu oran % 25'lere ve 2000'lerin başına gelindiğinde % 30'lara çıkmıştır¹. Dünya üretimi içindeki paya ve dünya ihracat büyüme oranlarına bakıldığında Asya'nın önemi daha açık anlaşılacaktır. Buna göre, üretimde Asya % 27 ile başı çekmekte, ardından ABD, % 20 ve AB'de ise % 14 oranıyla üçüncü sırada yer almaktadır. Dünya ihracat büyümesine göre ise Asya, % 16 ile yine önde gelmekte, ardından ABD, % 3.8, AB ise % 3.4 ile yine üçüncü sırada yer almaktadır². Bu veriler, genelde Asya'nın özelde Çin'in dünyada en hızlı büyüyen ekonomileri olduğunu ispatlamaktadır. Bölgede özellikle Çin, Hindistan, Güney Kore, Endonezya, Malezya, Singapur, Tayvan ve Tayland gibi Asya Kaplanları olarak da nitelendirilen ülkeler, yükselen ekonomileriyle dünyanın çekim merkezi olmaya başlamışlardır. Başka bir ifadeyle, dünya ekonomisinin ağırlık merkezi, Asya'ya doğru kaymaktadır. Özellikle dünyanın üretim deposu olan Çin, 2009 yılında 1.2 trilyon dolar ihracatla Almanya'yı geride bırakarak ihracatta dünya lideri olmuştur³. Bu şekilde Çin, geleceğin potansiyel süper gücü olmaya doğru hızla ilerlemektedir. Bunun dışında Hindistan ise aynen Çin gibi küresel ekonomik krize rağmen büyümeye devam eden ender ülkelerden biri olarak günden güne yıldızı parlamaktadır. Nitekim Hindistan, 2003-2008 yılları arasında ortalama % 8.8 büyüme oranıyla Asya ekonomileri içerisinde üçüncü sırada yer almaktadır⁴. Japonya ise ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisiyle dünyaya kredi sağlayan ülke olma özelliğini muhafaza etmektedir.

Diğer taraftan, bölgenin ekonomik gücünün siyasi alana da yansımalarıyla bölge artık 2000'lerde uluslararası politikada yeni bir güç merkezi olarak kendini göstermeye başlamıştır. Bunun yanında Asya'da askeri açıdan da nükleer güçlerin yükselmesi beraberinde dünya dengelerinin Avrupa-Atlantik'ten Asya-Pasifik'e kayması tartışmalarına yol açmıştır. Bugün çoğu uluslararası ilişkiler uzmanı, ekonomi politik açıdan dünya dengelerinin Asya'ya doğru kaydığını ifade etmektedir⁵. Öte yandan 2008 yılındaki küresel finans kriziyle Avrupa ve Amerika'da büyüme oranları azalıp daralma yaşanırken⁶ Asya'nın yükselmeye devam etmesi, dünya dengelerinin Asya'ya doğru kaydığını açıkça göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, dünya dengelerinin Avrupa-Atlantik'ten Asya-Pasifik'e doğru kaymasıyla Asya, dünyanın yeni ekonomik ve siyasi güç merkezi haline gelmektedir. Bu anlamda Asya, dünyanın jeopolitik ve jeo-ekonomik odağı olmaktadır.

Asya'nın diğer bir önemi de Orta Asya enerji kaynaklarına sahip olmasıdır. Dünya enerji kaynaklarının dörtte üçünü barındırmasıyla Orta Asya, geleceğin dünyasını şekillendirme potansiyeline sahiptir. Bu anlamda Orta Asya, dünyanın jeo-ekonomik ve güç politikasının odağı haline gelmektedir. Dünya-

nın ispatlanmış doğalgaz rezervlerinin % 71,8'inin ve ispatlanmış petrol rezervlerinin % 72,7'sinin bulunduğu stratejik bir bölgeye⁷ komşu olan Türkiye açısından da Orta Asya enerji kaynakları, enerji güvenliğini sağlama noktasında stratejik öneme sahiptir. Nitekim geleceğin küresel aktörlerinin enerji güvenliğini sağlayabilen ülkeler olacak olması, küresel aktörlüğe oynayan Türkiye için bölgenin enerji kaynakları büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, Orta Asya enerji kaynakları ve bunların güzergâhlarının belirlenmesi, Türkiye'nin ekonomisi, enerji güvenliği ve hatta ulusal güvenliğini dahi yakından ilgilendirmektedir.

İşte bu nedenlerle, Türkiye açısından Asya'nın önemi, başta ekonomik ve ticari nedenlere dayanmaktadır. Bunun yanında Asya'nın Türkiye açısından İslam ve Türk dünyasının tamamına yakınına barındırmasıyla özel bir yere sahiptir. Ancak, Türkiye, Osmanlıdan⁸ beri yönünü hep Batı'ya dönmüştür⁹. Bugün ise dünya çok kutupluluğa ve çok boyutlu dış politikaya dönüşmektedir. Bu yeni konjonktür, Türkiye'ye önceki dönemlerden çok daha rahat çok boyutlu dış politika izleme imkanı sunmaktadır. Nitekim AK Partinin iktidara gelmesiyle ve özellikle de hükümetin dış politikasına yön veren ilk önce danışman ve sonra Dışişleri Bakanı olan Davutoğlu'yla Türkiye, 1980'lerden¹⁰ sonra ilk defa çok boyutlu dış politika izlemeye başlamıştır. Yukarıda Asya'nın yükselişine dair ifade edilen tespitler göz önüne alındığında AK Parti hükümetinin ve Davutoğlu'nun Türkiye'yi bölgesel güç ve küresel aktör yapabilmesi için Türkiye'nin Batı'yı bırakmadan bir yüzünü de Asya'ya dönmesi aşağıda Asya'daki gelişmelere bakıldığında artık bir gereklilikten öte bir *zorunluluk* halini aldığı görülecektir.

Asya'daki Gelişmeler

Burada Asya kıtasındaki bütün gelişmeler yerine Türkiye'yi de yakından ilgilendiren konuyla tutarlı dikkat çekici bazı gelişmeler ifade edilecektir. Bu anlamda ilk dikkat çekici gelişmenin Çin ile Asya ülkeleri arasındaki ekonomik ve ticari işbirliğinin hızla gelişmekte olmasıdır¹¹. Çin, bir yandan Asya ülkeleriyle ikili ilişkilerini artırarak bir anlamda bu ülkeleri kendi ekonomisine bağımlı yapmaya çalışırken öte yandan Asya'nın AB'si olan ASEAN ile çok taraflı işbirliği ilişkilerini geliştirerek bu kurumla serbest ticaret bölgesinin inşasını sağlamaya çalışmaktadır¹². Bu şekilde Çin'in yavaş yavaş Asya'yı kendi nüfuz alanına katarak bölgede hegemonyasını oluşturmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bu durumu istatistikî verilerle ortaya koymak mümkündür. Şöyle ki, 2007 yılında Çin ile Asya ülkeleri arasında gerçekleştirilen ticaret hacmi, 2006 yılına göre % 21.8 artarak, 686.1 milyar dolara ulaşmıştır. 2008 yılının Ocak

ve Temmuz ayları arasında ise, Çin ile Asya ülkeleri arasında gerçekleştirilen ticaret hacmi, % 26.6 artarak 474.2 milyar doları bulmuştur¹³. Nitekim Çin, ilk defa ABD'yi geride bırakıp Japonya'nın en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir. Ayrıca, Güney Kore'nin de ilk büyük ticaret ortağı ve ilk büyük ihracat piyasası olma konumunu koruyan Çin, ilk defa bu ülkenin en fazla mal ithal ettiği ülke olmuştur. Bu da Çin'in, Asya ülkelerinin dış ticaretlerinde oluşturduğu payın günden güne büyüdüğüne açık delilidir. Bu payın büyümesi, ikili ekonomik bağlantıların yoğunlaşması ve bu ülkelerin Çin'e daha bağımlı hale gelmesi şeklinde değerlendirilebilir. Başka bir ifadeyle; Çin, bölge ülkeleri üzerinde önce ekonomik olarak nüfuz kurmakta ve sonrasında bunun siyasi ilişkilere yansımaları söz konusu olmaktadır. Kısaca Çin, Asya'da hegemon pozisyonunu kurmaktadır.

Enerji Alanındaki Gelişmeler

Yine Çin, Orta Asya enerji kaynaklarına ulaşma konusunda da önemli ilerlemeler kaydetmektedir. 1.833 km uzunluğundaki Orta Asya doğal gaz boru hattının (Özbekistan ve Kazakistan'dan geçecek), Aralık 2009 tarihinde inşası başlamış ve Çin'in 30 yıl içinde Türkmenistan'dan 40 milyar m₃ doğal gaz alması planlanmıştır¹⁴. Diğer taraftan, Rusya da Avrupa enerji pazarının yanında Doğu Asya pazarına 14 milyar dolar değerinde Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu petrol boru hattının ilk bölümünü Aralık 2009 tarihinde Putin tarafından açılarak girmiştir¹⁵. Günlük 16 milyar varil petrol pompalaması planlanan hatla, Rusya, başta Çin olmak üzere diğer Doğu Asya ülkelerine petrol sevkiyatı yapmayı planlamaktadır. Bu derece büyük boru hatlarının Çin ve diğer Doğu Asya gibi büyük enerji tüketicisi olan ülkelere yönelmesi, Orta Asya enerji kaynaklarının güzergâhını Batı pazarlarından Çin ve Doğu pazarlarına çevrilmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum Türkiye'nin Hazar kaynaklarını Batı pazarlarına ulaştırmada transit koridor ülke olma politikasını ve bu çerçevede Nabucco projesini olumsuz etkileme riskini ortaya çıkarmaktadır. Açıkçası, Türkiye'nin enerji politikasında Batı odaklı politikalarının akamete uğraması söz konusu olabilir. Bu minvalde Asya'daki gelişmelerin Türkiye'yi yakından etkilediği ve bu nedenle, Türkiye'nin Asya'daki gelişmeleri dikkatle takip edip yeni politikalar üretmek durumuyla karşı karşıya kalacağı kuvvetle muhtemeldir.

Bununla birlikte, Türkmenistan ile İran arasında ek boru hattı yapılmasına dair anlaşma yapılmış ve bu hattın Ocak 2010 tarihinde açılışının yapılması planlanmıştır. Ek boru hattı sayesinde Türkmenistan'ın İran'a sattığı doğal gaz miktarını 14 milyardan (Temmuz 2009'da 8 milyardan 14 milyar m₃ çıkarılmıştı) 20 milyar m₃ çıkarması planlanmaktadır¹⁶. Bu sayede İran'ın da Türkiye'ye daha fazla doğal gaz satması mümkün olabilecektir. Türkiye'yi de

yakından ilgilendiren bu ek hattın açılışına Başbakan Erdoğan'ın davet edilmesi de bunu açıkça göstermektedir.

Orta Asya ülkeleri, Türkiye'nin enerji güvenliği ve politikası açısından yüksek öneme haizdir. Türkiye'nin Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) boru hatlarıyla Doğu-Batı; Mavi Akım boru hattı ve Samsun-Ceyhan projesiyle Kuzey-Güney istikametinde enerji koridoru olabilmesi ve Ceyhan'ı enerji hub'ı haline getirebilmesi için Türkiye, Azerbaycan ve Rusya'nın dışında diğer Orta Asya ülkelerinin enerji kaynaklarına da ihtiyaç duymaktadır. Özellikle, Haziran 2006 tarihinde Türkiye, büyük bir başarıya imza atarak¹⁷ Orta Asya'nın petrol bakımından en zengin ülkesi olan Kazakistan'ı BTC hattına petrol sevkiyatı konusunda ikna etmiş ve bu sayede Kasım 2008 tarihinden itibaren Kazakistan'ın BTC hattına petrol sevkiyatı başlamıştır¹⁸. Böylece Türkiye, enerji alanında Orta Asya'ya yönelik çıkarlarından petrol konusunda önemli bir kısmını gerçekleştirmiş, geriye Türkmenistan'ın doğal gazını BTE'ye aktarması kalmıştır.

AK Parti Hükümeti ve Davutoğlu'nun Asya'ya Yaklaşımı

Asya, Türk dış politikasında daima önemini korumuş, ancak mesafe uzaklığı, ülkenin iç ve yakın çevresindeki sorunlar, Türkiye'nin Asya'ya yönelik özellikle de Güney Asya'da aktif bir politika izlemesini engellemiştir. Özellikle, 1998-2002 arası Türk dış politikasında kayıp yıllar olarak nitelendirilebilir. Ancak, AK Partinin 2002 yılında iktidara gelmesiyle birlikte dış politikada yeni prensipler ortaya konularak¹⁹ başta komşu ve çevre ülkeler olmak üzere Türkiye'nin yakın kıta havzalarında çok yönlü ve proaktif politika izlenmesi düsturu benimsenmiştir. AK Parti hükümetinin dış politikasının mimarı olan Davutoğlu, Asya'nın Türkiye açısından önemini 2001 yılında yayınladığı Stratejik Derinlik kitabında açıkça ifade etmektedir. Buna göre, Davutoğlu, Asya'yı jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel bir havza olarak tanımlamakta ve Türkiye'nin bu üç ekseninde havza ölçekli arayışlara gitmesi gerektiğini, çünkü yeni oluşmakta olan bu güç merkezlerinin geçiş ve kesişim alanı üzerinde bulunduğunu ifade etmektedir²⁰. Nitekim Asya, Türkiye'nin yakın kıta havzasıdır. Türkiye, coğrafyası ve tarihiyle çok yönlü jeokültürel, jeopolitik ve jeoekonomik özelliğe sahiptir²¹. Türkiye, bu özellikleri dikkate alarak AK Parti döneminde Asya politikasını kıta bazlı yeniden tanımlamıştır. Bu anlamda Türkiye'nin 2008 yılında ASEAN'a dostluk ve işbirliği anlaşması imzalamak için başvurması²² dış politikasında Asya'da kıta-ölçekli stratejik öncelikler ve çıkarlarını tanımladığını göstermektedir. Buna göre, Asya'da öncelikle ekonomik çıkar temelli politika izlenerek Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ticari ilişkilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Daha sonra bölgesel örgütlere eklenme politikası izlenerek Asya kıtasında kıta-içi dayanışmayı sağlamak öngörülmektedir.

Türkiye, 2003 yılından 2010 yılına kadar yedi yıllık bir dönemde izlediği politikalarla artık bölgesel bir güç ve küresel bir aktör olarak kıta ölçekli politika izleyebilme durumuna gelmiştir. Bundan sonra Türkiye'nin Asya derinliğine dayanarak Asya'nın uzak ücra köşelerinde yani Uzakdoğu'da Güney ve Doğu Asya bölgesine yönelik kıta ölçekli politika üretme kabiliyetini yakalamış durumdadır. Türkiye'nin 2008 yılında ASEAN'a dostluk ve işbirliği anlaşması imzalamak için başvurması bu geniş vizyonlu politikanın bir parçasını teşkil etmektedir. Sonuçta, Türkiye'nin izlediği çok yönlü dış politika eksen değişikliği tartışmalarına²³ yol açmıştır. Oysa aynı anda Asya, Avrupa, Balkan, Akdeniz, Kafkas, ve Karadeniz ülkesi olarak Türkiye, ilk defa sahip olduğu coğrafyasının çok yönlülüğünü dış politikaya yansıtılmaktadır. Bu özellik Türkiye'nin aynı anda birçok kıta ve deniz bağlantısı kurmasını gerektiren coğrafyasından kaynaklanmaktadır.

Bu minvalde, başta Cumhurbaşkanı ve Başbakan olmak üzere hükümet üyeleri ve milletvekilleri, Asya bölgesine adeta çıkarma yaparcasına önceki dönemlerde görülmeyen bir etkinlikte bölgeye yönelik ziyaretlerini sıklaştırmışlardır²⁴. AK Parti hükümeti için karşılıklı kazanç prensibi çerçevesinde Asya ülkeleriyle ilişkileri geliştirmenin temel prensip olarak benimsendiği anlaşılmaktadır²⁵. Bu şekilde Asya ülkeleriyle işbirliği ilişkilerinin güçlendirilmesi ve özellikle de ticari ilişkilerin ve ticaret hacimlerinin artırılması hedef olarak ortaya konmuştur. Nitekim bölgedeki ülkelerle ikili ticari ilişkilere bakıldığında Türkiye'nin Asya ülkeleriyle ticaret hacminin 2002-2009 yılları arasında ortalama % 25-30 civarında artırıldığı görülecektir²⁶. Bu veriler, AK Parti hükümetinin kazan-kazan stratejisi bağlamında Asya ile yaklaşmayı başta ekonomik ve ticari kazanım olarak gördüğünü ispatlamaktadır.

Kısaca, AK Parti hükümeti döneminde Asya ile ilişkileri geliştirmek, Batı bağlantısına bir alternatif olarak görülmemiş, çok boyutluluğun bir gereği olarak görülmüştür. Nitekim Türkiye'yi küresel aktör yapmayı hedefleyen AK Parti hükümetinin Asya'ya kayıtsız kalması düşünülemezdi. Türkiye'nin 2003-2009 yılları arasında Asya'da ekonomi temelli dış politika stratejisi izlediği görülmektedir²⁷. Diğer bir ifadeyle, Türkiye, bu dönemde Asya'nın ekonomik potansiyelini görerek bölge ülkeleriyle ilişkilerinde ticari ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem vermiştir.

Asya Yaklaşımında Uluslararası Örgütler Bağlantısı

Uluslararası Örgütler, devlet-dışı bir aktör olarak 1990'lardan itibaren uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde önemli rol oynamaya başlamışlardır. Uluslararası örgütler, uluslararası politikada ve devletlerarası ilişkilerde işbirliğini geliştirmede ve devletlerin farklı çıkarlarını uyumlulaştırmada önemli işleve sahip olmaktadır.

Davutoğlu'nun dış politika formülasyonunda yumuşak güç kavramı çerçevesinde önemli bir yer işgal eden uluslararası örgütler²⁸ vasıtasıyla etkinliği artırma politikası, Asya özelinde de uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda dış politikada genel olarak Uluslararası Örgütlerle ilişkileri geliştirmek ve örgütlere aktif bir şekilde katılmak temel prensibi haline getirilmiştir. Bu şekilde Uluslararası Örgütler vasıtasıyla Türkiye'nin küresel alanda etkinliğinin yumuşak güç çerçevesinde artacağına inanılmaktadır. Asya özelinde ise bölgedeki kurumsallaşmanın henüz oluşum aşamasında olduğunu ve bundan istifade ederek bu kurumlara entegre olmayı hedefleyen AK Parti hükümeti, bu şekilde Türkiye'nin bir Asya ülkesi olarak Asya politikasında karar alıcı mekanizmalara eklenmeyi düşünmektedir. Ancak, bölgede Türkiye'nin etkinliğinin artması için dış politikada ülkenin Asyalı kimliğine özel vurgu yapılması gerekmektedir. Ancak, böyle bir yaklaşımın eksen kayması tartışmalarını²⁹ artıracak şüphesiyle çoklu kimlik altında Asyalı kimliğin ifade edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Türkiye'nin Asya'daki kurumlarla ilişkileri geliştirmesi, çok boyutluluğunun ve ekonomik, ticari ve enerji çıkarlarının bir gereği olarak düşünülmelidir. Bu şekilde Türkiye'nin Asya'daki örgütlerle ilişkileri geliştirmesinin işbirliğini kolaylaştırıcı işlev sağlayacağı gibi aynı zamanda Türkiye'nin Asya politikasının vazgeçilmez aktörü olmasına hizmet edeceği söylenebilir.

Türkiye, ortak kurucusu olduğu Asya'da Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), Türk Devlet ve Topulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesinde lider rolü oynamaktadır. Ayrıca, Türkiye, D-8, ECO, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TURK-PA), İslam Konferansı Teşkilatı (İKT, OIC), Karadeniz Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ, BSEC), Karadeniz İşbirliği Görev Gücü (BLACKSEAFOR) gibi örgütlerin kurucu üyesi olarak Uluslararası Örgütlerde son derece aktif bir politika izlemektedir. AK Parti hükümeti döneminde Türkiye'nin Asya'daki diğer örgütlere de üye olması yolunda önemli çaba harcanmaktadır. Nitekim Asya'nın en önemli örgütlerinden biri olan Şanghay İşbirliği Örgütüne (ŞİÖ) Başbakan Erdoğan'ın 2005 yılındaki Moskova ziyaretinde Rusya Devlet Başkanı Putin'le üyelik³⁰ konusunda görüştüğü ve Putin'in bundan memnuniyet duyduğu görülmüştür³¹. Bunun dışında AK Parti hükümeti, 2008 yılında Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliğine (ASEAN) 2008 yılında dostluk ve işbirliği anlaşması imzalamak için başvuruda bulunmuştur. Bunun da cevabının 2010 yılında gelmesi beklenmektedir.

Diğer taraftan, Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev, kurucusu olduğu, Asya'da Etkileşim ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA)³² örgütüne, Türkiye'ye dönem başkanlığını teklif etmiştir³³. Bunda Türkiye'nin 2003 yılından itibaren uluslararası ve bölgesel örgütlerde etkinliğini artırarak BMGK

geçici üyeliğini kazanan ve küresel aktörlüğe oynayan bir ülke olması etkili olmuştur. Türkiye açısından CICA dönem başkanlığı, çok farklı anlamlar ifade etmektedir. Öncelikle, dış politikasında 1980'lerden sonra ilk defa çok boyutluluğa geçen Türkiye'ye Ortadoğu ve Kafkaslardan sonra şimdi de Asya derinliğine açılma fırsatı doğmuştur. CICA dönem başkanlığı ile Türkiye'nin Asya politikasına, dinamiklerine etki etme kapasitesinin artacağı ve Asya'daki kurumlara daha fazla angaje olarak entegre olacağı düşünülmektedir. Dönem başkanlığı, Türkiye'nin Asya'da profilinin artmasının ötesinde uluslararası alanda da küresel aktörlük pozisyonunu pekiştireceği ifade edilebilir. Kısaca, CICA dönem başkanlığı Türkiye'ye geniş bir manevra alanı sunmaktadır. Son tahlilde Asya güvenlik örgütünün dönem başkanlığının üstlenilmesi, Türkiye'nin 2003 yılından itibaren yürüttüğü politika bağlamında çevresine ve bölgesine güvenlik ihraç eden bir ülke imajının test edilmesi anlamına da gelmektedir.

Sonuç olarak; bu şekilde Uluslararası Örgütler, AK Parti hükümeti döneminde dış politikanın vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir. Ayrıca, AK Parti hükümeti, Başbakan Erdoğan'ın İspanya Başbakanı Zapatero ile 2005 yılında ortaklaşa gerçekleştirdiği Medeniyetler İttifakı³⁴ girişimi politikası bağlamında Asya'daki örgütlere eklenerek Asya ile Avrupa arasında kıtalararası ve medeniyetler arası konektör rolü oynamayı hedeflemektedir.

Türkiye'nin Asya özelinde Orta Asya Politikası

Türk dış politikası için Orta Asya, Türkiye'ye yeni bir boyut kazandıran, yeni bir alan açan ve Türkiye'nin stratejik önemini artıran ve enerji çıkarlarını sağlama konusunda fırsatlar sunan bir bölgeyi ifade etmektedir. Ayrıca, bölgedeki ülkeler dost ve kardeş ülke olarak görülmekte ve stratejik ortaklık ilişkilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenlerle, AK Parti hükümeti için Orta Asya, Türk dış politikasının ana unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin ve Türk dış politikasının Orta Asya ile ilişkilerini geliştirmesi, Türkiye'nin stratejik derinlik kazanması şeklinde düşünülmektedir.

AK Parti döneminde Türkiye'nin Orta Asya politikasının temel ilkeleri şunlardır: Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarının güçlendirilmesi, devlet oluşum ve yapılanmalarına katkı sağlanması; bu ülkelerin ekonomik ve siyasi geçiş dönemlerinin huzur ve istikrarlı bir şekilde atlatılması ve bu çerçevede reformların desteklenmesi; bu ülkelerle Türkiye'nin 1990'lardaki gibi ağabey rolünde değil, egemen eşitlik ilkesi ve karşılıklı çıkar temelinde ilişkilerin geliştirilmesi³⁵.

Diğer bir ifadeyle; AK Parti hükümetinin Orta Asya politikası, 1990'lardaki politikadan çok farklıdır. 1990'lardaki gibi ağabey rolü, köprü ülke, akıl

verme, yol gösterme, model ve lider ülke retoriği terk edilerek yerine egemen eşitlik ilkesi temelinde karşılıklı saygı, ortak yarara dayanan ilişkilerin merkez ülke ve cazibe merkezi şeklinde geliştirilmesi prensip edinilmiştir. Ayrıca, bu dönemde Türk Dünyası Birlikteliği retoriğinin kullanılmasının yanlış anlamlara sebep olduğu için kültürel birlikteliğe³⁶ öncelik vermekte ve bu şekilde akılcı ve gerçekçi bir diplomasi yürütülmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, çok taraflı uluslararası mekanizmalar temelinde kurumsal bir birliğin sağlanması ve bu platformlarda ortak politikalar geliştirilmesi daha gerçekçi görülmektedir.

Böylece Türkiye, Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini uluslararası örgütler vasıtasıyla da sürekli sıcak tutmayı amaçlamaktadır. Bölge ülkeleriyle ilişkileri geliştirmede Cumhurbaşkanı ve Başbakan, TÜRKSOY, Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi, Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı gibi mekanizmalarla çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesi yönünde özel çabalar harcamaktadır. Bu kurumsal mekanizmaların ülkeler arasında en yüksek dayanışma platformu sağladığına ve ortak politikalar geliştirilmesine hizmet edeceğine inanılmaktadır. Bundan dolayı Cumhurbaşkanı ve Başbakan, bu kurumların toplantılarına özel önem vermektedir. Ayrıca, hükümet de Orta Asya ile ilişkileri geliştirmek için İpek yolunu³⁷ canlandırma girişimini başlatmış ve bu şekilde bölgeyle yakınlaşmayı sürekli hale getirmeyi hedeflemiştir.

Bu dönemde ekonomik ilişkileri geliştirmek dış politikada öncelikli hedef olarak belirlenmiştir. Bölgeye yönelik ziyaretlerde iş çevrelerinin de dâhil edilmesi bunun açık bir göstergesidir. Örneğin, Cumhurbaşkanı Gül'ün Türkmenistan ve Çin ziyaretlerinde yanında TOBB Başkanı ve iş çevrelerinin de dâhil olduğu kalabalık bir heyeti görmekteyiz. Nitekim AK Parti hükümetinin bu politikası sayesinde bölge ülkeleriyle ikili ticaret hacmi, 2003 yılından 2009'a kadar ortalama iki kat artması temin edilmiştir. Böylece bölge ülkeleriyle ticaret hacmi, 2003 yılından 2009 yılına kadar 3 milyardan 8 milyar dolara ulaşmıştır. Bu da dış politikada dış ekonomik ilişkilerin belirleyici olduğuna işaret etmektedir.

Bu dönemin Orta Asya politikasını diğer dönemlerden ayıran en önemli politika değişikliğinden biri de bölgeyle ilişkilerde Rusya ile rekabet ya da Rusya'ya rağmen politikası yerine Rusya ile işbirliği stratejisinin benimsenmiş olması ve bunun en iyi şekilde uygulanıyor olmasıdır. Nitekim Başbakan Erdoğan'ın Putin ile özel ilişkileri sayesinde Rusya ile ilişkiler çok boyutlu ortaklık temelinde önceki dönemlerde hayal edilemeyen seviyelere ulaşmış ve bugün iki ülke birbirlerini stratejik ortak olarak gördüklerini ifade etmeye başlamışlardır. Oysa önceki dönemlerde her iki ülke de birbirlerinden kaygı ve

güvensizlik duymakta, birbirlerini tehdit olarak görmekte ve yine enerji alanında da rakip olarak görmekteydiler. Bugün gelinen noktada ise AK Parti hükümeti, iki ülke arasındaki tarihsel tabuları yıkararak özellikle enerji alanında işbirliğini geliştirmeyi başarabilmiştir.

Diğer taraftan, 1992 yılında kurulan TİKA, AK Parti hükümeti döneminde güçlendirilerek bölgeye yönelik önemli bir dış politika enstrümanı haline getirilmiştir. Bölge ülkelerine kredi sağlayan, teknik yardım yapan ve bölge ülkelerinin kalkınmalarında önemli işlevler yüklenen TİKA'nın AK Parti hükümeti döneminde gerçekleştirdiği projelerin sayısı her geçen yıl artarak devam etmektedir³⁸.

Genel olarak AK Parti hükümeti, Orta Asya ülkeleriyle ticari odaklı ilişkileri geliştirmek ve ilişkileri çeşitlendirmek ve derinleştirmeyi hedeflemiştir. Daha sonra gelişen ticari ilişkilerin siyasi ilişkilere tahvil edileceğine inanılmaktadır. AK Parti hükümeti, işbirliği ve karşılıklı kazançlar ve çıkarlar temelinde ilişkileri geliştirme yönünde politika üretmektedir. Sonuç olarak; AK Parti hükümetinin Orta Asya politikası önceki dönemlere nazaran daha realist ve gerçekleştirilebilir hedeflere dayanmaktadır.

İkili İlişkiler

Burada ağırlıklı olarak dış ekonomik ilişkiler temelinde ikili ilişkilere yer verilmiştir. Dış politika sadece siyasi ve güvenlik ilişkilerinden ibaret olmayıp, aynı zamanda ticari ilişkiler tesis etme, geliştirme ve ekonomik nüfuz alanı yayma çabalarının da bir kulvarı olma özelliğine sahiptir. Bir ülkenin dış ekonomik ilişkileri, dış politikasında önemli işlevlere sahip olagelmiştir. Özellikle, ekonomik ilişkilerin bir dış politika aracı olduğu söylenebilir. Dış ekonomik ilişkilerin siyasi ve güvenlik ilişkilerini etkileyerek ilişkilerin ticari alandan siyasal alana yayılmasında kolaylaştırıcı rol oynadığı özellikle uluslararası ilişkiler teorilerinde fonksiyonalizm ve entegrasyon teorilerinde izah edilmektedir. Bunun için AB'nin oluşumuna bakmak kâfidir. Günümüzde ise, iç-dış politika ayrımı kalktığı gibi aynı zamanda dış politika ile dış ekonomik ilişkilerde iç içe geçmiş durumdadır.

Dış ekonomik ilişkiler, gelişmiş ülkelerde dış politikanın en önemli unsurlarından biri olagelmiştir. ABD dış politikasının ekonomi temelli geliştiğini hemen hemen bütün ABD dış politikası çalışan uzman ve akademisyenler saptamaktadır. Bugün Asya özeline bakıldığında özellikle Rus dış politikasının Putin dönemiyle birlikte enerji temelli geliştiği görülecektir. Türkiye'de ise 1980'lere Özal dönemine kadar dış ekonomik ilişkilerin dış politikada öncelik kazanmadığı görülmektedir. Türkiye'nin 1980'lerden itibaren neo-liberalleşme politikasına yönelerek dünya ekonomisiyle entegre olmaya başlama-

sından sonra Türk dış politikasında özellikle Özal dönemi uygulamalarında dış ekonomik ilişkilerin başat konuma geçtiği görülmüştür.

Türkiye'nin genelde Asya'ya özelde Doğu Asya'ya açılıma bakıldığında dış ekonomik ilişkilerin öncelikli yer aldığı görülecektir. 2003 sonrası Türkiye'nin Doğu Asya'da olduğu kadar Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerine de ekonomi-ticari temelli yaklaştığını söylemek gerekir. Bu anlamda Türkiye'nin AK Parti hükümeti döneminde Asya politikası ve bölge ülkeleriyle ikili ilişkilerinin temelini ekonomik pragmatizm çerçevesinde ekonomi diplomasisi oluşturmaktadır denilebilir. Ancak, Türkiye'nin salt ekonomik çıkar çerçevesinde Asya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmediği, karşılıklı ekonomik çıkar ve bağımlılık temelinde politika izlediğini vurgulamak gerekir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin Asya açılımı, ekonomik bir tercihtir. Bu tercih de küresel koşullardan kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, giriş kısmında da ifade edildiği gibi dünya ekonomisinin ağırlık merkezi Asya'ya doğru kaymaktadır. Bu gelişme, Türkiye'nin Asya, özellikle de Doğu Asya açılımında başat rol oynamıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin Asya açılımında; Orta Asya'nın yeni enerji merkezi olarak ortaya çıkması, Doğu Asya'nın yeni ekonomik merkez olarak ortaya çıkması, yeni pazar alanları arama, dış ticaret ilişkilerini geliştirerek ülke ekonomisini canlandırma, ülke refahını artırma ve son kertede çok boyutluluğu ve küresel aktör rolünü pekiştirme gibi güdülerin etkili olduğu söylenebilir.

Bu şekilde Türkiye, bugüne kadar ihmal ettiği Asya'yı, bu dönemde yakın kıta havzası olarak görüp yeni bir dinamizmle yaklaşmış ve dış ekonomik ilişkilerini etkin bir şekilde yürütmeye başlamıştır. Bölge ülkelerine yönelik ziyaretlerde Cumhurbaşkanı ve Başbakanın yanına kalabalık iş çevrelerini alması dış ekonomik ilişkilere verilen değeri açıkça göstermektedir. Ayrıca, Özal'dan sonra ilk defa AK Parti hükümeti döneminde iş adamı kökenli kişilerin örneğin Cüneyt Zapsu'nun dış politikada danışmanlık görevleri üstlenmesi dış ekonomik ilişkilerin Türk dış politikasında ulaştığı seviyeyi çok net bir şekilde göstermektedir. Son tahlilde AK Parti hükümeti döneminde dış ekonomik ilişkiler, dış politikada öncelikli konuma gelmiş ve hatta dış politikanın vazgeçilmez unsuru olmuştur denilebilir.

Türkiye-Kazakistan İlişkileri

Türkiye-Kazakistan İlişkileri, AK Parti hükümeti döneminde ivme kazanmaya başlamış ve Türkçe konuşan ülkeler arasında ilk defa Eylül 2007 tarihinde stratejik ortaklık anlaşması³⁹ imzalanmıştır. Bu anlaşma, iki ülke ilişkilerinin ulaştığı seviyeyi açıkça göstermektedir.

Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev, Mayıs 2003 ve Eylül 2007 tarihlerinde Türkiye'ye ziyaret düzenlemiş ve iki ülke ilişkileri stratejik ortaklık

anlaşmasıyla en üst düzeye çıkarılmıştır. Ardından Cumhurbaşkanı Gül, Kazakistan'a ziyaret düzenleyerek ilişkilerin daha da derinleştirilmesi yönünde çaba harcamıştır. İki ülke arasında siyasi alandaki artan ivme, ticari alanda da kendini göstermiş ve ticaret hacmi, 2001 yılında 210 milyon dolardan⁴⁰ 2008 yılında 13 kat artarak 3.2 milyar dolara çıkarılmış ve 2012 yılı için 15 milyar dolar hedeflenmiştir⁴¹. Böylece, Kazakistan, Orta Asya'da AK Parti hükümeti döneminde Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir.

Gelişen Türkiye-Kazakistan ilişkileri, Türkiye'nin diğer Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerine iyi bir örnek olmaya başlamıştır. Yine gelişen ikili ilişkiler, çok taraflı mekanizmalarda da kendini göstermeye başlamış ve iki ülke birbirlerini uluslararası alanda desteklemeye ve ortak politikalar üretmeye başlamıştır. Nitekim Türkiye, Kazakistan'ı AGİT dönem başkanlığı adaylığında desteklerken, Kazakistan da Türkiye'yi BMGK geçici üyeliğinde desteklemiştir. Ayrıca, Kazakistan'ın kurucusu olduğu Asya'da Güven Artırıcı Önlemler Konferansında (CICA), 2010 dönem başkanlığını devralan Türkiye'ye Nazarbayev desteğini artırarak sürdürmektedir. 2010 yılında bir taraftan Kazakistan AGİT dönem başkanlığını üstlenirken öte yandan Türkiye'nin de CICA'nın dönem başkanlığını üstlenmesi, her iki ülkenin küresel ve bölgesel politikada belirleyici bir ülke olarak birlikte hareket etmelerinin önemini açıkça göstermektedir. Sonuç olarak; ikili ticaret hacmi, yedi yılda on kat artmış ve 2007 yılı bir anlamda Türkiye-Kazakistan ilişkilerinin altın çağı olmuştur. 2010 yılında da dönem başkanlıkları sayesinde ikili işbirliğinin küresel ve bölgesel alana yayılacağı umulmaktadır.

Türkiye-Türkmenistan İlişkileri

Türkiye'nin Türkmenistan'la ilişkileri Özal'dan sonra bir anlamda duraklamaya girmişken Abdullah Gül'ün ilk önce Dışişleri Bakanı ve sonra Cumhurbaşkanı olmasıyla ivme kazanmaya başlamıştır. Ocak 2003 tarihinde Türkiye'den ilk olarak Başbakan Erdoğan, Türkmenistan'ı ziyaret ederek AK Parti hükümetinin bu ülkeye verdiği önemi açıkça göstermiştir. Nitekim Cumhurbaşkanı Gül'ün Aralık 2007 tarihindeki Türkmenistan ziyareti ile iki ülke arasında ortak vizyon belgesi imzalanarak⁴² ilişkiler stratejik ortaklık boyutuna çıkarılmaya çalışılmıştır. Ardından yedi yıl aradan sonra ilk kez bir Türkmen lider olarak Türkmenistan Devlet Başkanı Berdimuhammedov, Mart 2008 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiş ve ilişkilerin geliştirilmesi için Türkiye'ye vizenin kolaylaştırılması yolunu açmıştır. AK Parti hükümeti döneminde Türkmenistan'la olan ilişkiler gelişmeye başlamış ve gelişen ilişkiler ticari alanda kendini göstermeye başlamıştır. Nitekim iki ülke arasındaki ticaret hacmi, 2002 yılında 216⁴³ milyon dolardan yaklaşık dört kat artarak 2008 yılında bir milyar dolara çıkarılmıştır⁴⁴.

Türkiye-Özbekistan İlişkileri

AK Parti hükümeti, Özbekistan'ı dost ve kardeş ülke olarak görmekte ve Orta Asya'da bu ülkeyi bölgesel barış ve istikrar için kilit önemde görmektedir. AK Parti hükümeti, Özbekistan'la terörle mücadele, uyuşturucu kaçakçılığı gibi tehditlerin önlenmesinde daima işbirliğini gözetmektedir. Bu çerçevede 2002 yılında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kıvrıkoğlu'nun ziyareti ile Özbekistan'a 1.2 milyon dolar hibe yardımı yapılmıştır⁴⁵. Özbekistan'ın refah ve istikrarına büyük önem verilmektedir. İki ülke ve toplum arasında köklü tarihi ve kültürel bağların önemine inanılmakta ve bu bağların ilişkilerin geliştirilmesinde kolaylaştırıcı rol oynayacağı düşünülmektedir. AK Parti hükümeti döneminde iki ülke arasındaki ticaret hacmi, 2002 yılında 169 milyon dolardan 2008 yılında neredeyse 10 kat artırılarak 1 milyar dolara çıkarılması başarılmıştır⁴⁶.

Türkiye-Kırgızistan İlişkileri

AK Parti hükümeti döneminde Kırgızistan'la ilişkilerde de ciddi bir canlanma yaşanmaya başlamıştır. Eylül 2006 tarihinde Kırgızistan Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev, Türkiye'yi ziyaret etmiş, ardından Kasım 2008'de Dışişleri Bakanı Babacan ve Mayıs 2009 tarihinde Cumhurbaşkanı Gül, Kırgızistan'ı ziyaret ederek ilişkilerin geliştirilmesi sağlanmıştır. Türkiye, her yıl Kırgızistan'a askeri alanda bir milyon dolar değerinde askeri araç-gereç yardımı yaparak⁴⁷ bu ülkenin ordusunu modernize etmekte ve istikrarına katkı sağlamaktadır. Bu şekilde her iki ülke birbirini stratejik ortak olarak görmektedir. AK Parti hükümeti döneminde iki ülke arasındaki ticaret hacmi, 2004 yılında 85 milyon dolar'dan 2007 yılında iki kattan fazla artarak 225 milyon dolara çıkarılmıştır⁴⁸.

Türkiye-Tacikistan İlişkileri

Başbakan Erdoğan'ın Haziran 2003'te Tacikistan'a ziyaretiyle AK Parti hükümeti döneminde Tacikistan'la ilişkiler, 2003 yılından itibaren ivme kazanmaya başlamıştır. Daha sonra Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahman, Ocak 2006 tarihinde Türkiye'yi ziyaret ederek ilişkilerin daha da geliştirilmesi yönünde görüşmelerde bulunmuştur. Mayıs 2009 tarihinde ise Cumhurbaşkanı Gül'ün Tacikistan ziyareti sırasında yapılan görüşmelerde büyük bir başarı kaydedilerek alınan karar üzerine 13 Aralık 2009 tarihi itibarıyla iki ülke arasında vize kaldırılmıştır⁴⁹.

İki ülke arasındaki ticaret hacmi de 2002 yılında 51 milyon dolar iken 2007 yılında beş kat artarak 260 milyon dolara ulaştırılmıştır⁵⁰. Bu veriler ilişkilerin geliştiğinin açık bir göstergesidir. Ancak, AK Parti hükümeti, genel olarak Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerin bugün ulaştığı seviyeyi yeterli görerek daha da geliştirilmesi, çeşitlendirilmesi ve derinleştirilmesi çabalarını sürdürmektedir.

Uzakdoğu Asya Ülkeleriyle İkili İlişkiler

Çin İle İlişkiler

Cumhurbaşkanı Gül, 14 yıl sonra cumhurbaşkanlığı düzeyinde ilk defa 24-29 Haziran 2009 tarihlerinde kalabalık bir heyetle (105 üyeli) Çin'e önemli bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretin en önemli noktalarından biri, ilk defa bir Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Xinjiang Uygur Özerk Bölgesini ziyaret etmesi olmuştur. Ayrıca, Türkiye ile Çin arasında Gül ve Hu'nun huzurunda 3 milyar dolar değerinde 7 ikili anlaşma imzalanmıştır. Nitekim Cumhurbaşkanı Gül'ün ziyareti meyvelerini vererek 23 firma ile 56 milyon dolar tutarında 6 ayrı anlaşma imzalanmıştır. Kısaca, iki ülke arasındaki ticaret hacmi, AK Parti hükümeti döneminde % 40 artarak 17 milyar \$'a ulaşmış ve bu şekilde Çin, Türkiye'nin Uzakdoğu'daki en büyük ticaret ortağı olmuştur⁵¹.

Japonya İle İlişkiler

Kasım 1990 yılında Özal'ın ziyaretinden sonra ilk defa Başbakan Erdoğan, Nisan 2004'te ve Cumhurbaşkanı Gül de Haziran 2008 tarihinde Japonya'ya ziyaret düzenlemişlerdir. AK Parti hükümeti döneminde 2003 yılında Japonya'da Türkiye Yılı etkinliğiyle başlayan ilişkiler, 2010 yılında Türkiye'de Japon yılı olarak kutlanmaya başlamıştır. İşte bu şekilde iki ülke ve halk arasındaki karşılıklı sempatinin kutlamalar sayesinde iki ülkenin birbirlerini tanımalarına katkı yaparak ilişkilerin derinleştirilmesine zemin hazırlayacağı umulmaktadır. Japonya, Türkiye'nin Uzakdoğu'daki en büyük 2-3. ticaret ortağıdır. 2008 yılında ikili ticaret hacmi, 4,5 milyar dolara çıkmış ve artmaya devam etmektedir. AK Parti hükümeti açısından Japonya, sadece dünyanın en büyük 2. ekonomisi olarak kredi açısından vazgeçilmez ülke değil, aynı zamanda dost bir ülke olarak görülmektedir. Ancak, Türkiye'nin Japon yabancı sermaye hareketlerinden aldığı payın⁵² iki ülke arasındaki potansiyeli yansıtmaktan uzak olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'deki en büyük Japon yatırımcısı olarak Toyota önde gelmektedir.

Güney Kore İle İlişkiler

AK Parti hükümeti, Güney Kore'yi dost bir ülke olarak görmektedir. Başbakan Erdoğan, Şubat 2004 tarihinde ülkeye ticaret hacminin artırılmasına yönelik önemli bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Nitekim Güney Kore, Çin'den sonra Uzakdoğu'da Türkiye'nin 2. büyük ticaret ortağı durumuna getirilmiştir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi, AK Parti hükümeti döneminde 4, 270 milyar \$'a çıkarılmıştır⁵³.

Hindistan ile İlişkiler

AK Parti hükümeti, Hindistan'a teknoloji transferi, büyüyen ekonomisi ile stratejik önem atfetmektedir. Bu önem doğrultusunda Başbakan Erdoğan,

Kasım 2008 tarihinde Hindistan'a bir ziyaret düzenlemiştir. AK Parti hükümeti döneminde iki ülke arasındaki ticaret hacmi, 2003 yılında 795 milyon dolar iken 2008 yılında 3 milyar dolara çıkarılmıştır⁵⁴.

Avustralya İle İlişkiler

Aralık 2005 tarihinde Başbakan Erdoğan'ın Avustralya ziyareti ile ticaret ve yatırıma dair anlaşmaların yapılması sağlanmıştır. Bu anlaşmalar sayesinde iki ülke arasında ticaret hacmi, % 33 artarak 1 milyar \$ seviyesine çıkarılması sağlanmıştır⁵⁵.

Afganistan İle İlişkiler

Başbakan Erdoğan'ın 20–21 Nisan 2005 tarihinde Afganistan'a ve ardından Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai'nin 4–7 Ocak 2006 tarihlerinde Türkiye'ye ziyaretleri iki ülke arasındaki temasları hızlandırmıştır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de 26–27 Şubat 2007 tarihlerinde Afganistan'a giderek Türkiye'nin en üst düzeyde ülkeye verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. Daha sonra Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Haziran 2009 tarihinde Afganistan ve Pakistan'a dört günlük ziyaret düzenlemiş ve Türkiye'nin Afganistan'da artan rolü tekrar gündeme gelmiştir.

Afganistan politikasını ülkenin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü koruma, güvenlik ve istikrarı temin etme, ülkenin radikal, köktendinci akım, terörizm ve uyuşturucu ticaretinin merkezi olmaktan kurtarılması gibi parametreler üzerine kuran Türkiye'nin ülkedeki tüm kesimleri ayırım yapmadan kucaklayan dostane yaklaşımı, bölgedeki aktörlerin Afganistan sorununun çözümünde model alması gereken bir politika tarzı olarak ortaya çıkmaktadır⁵⁶. Türkiye'nin Afganistan sorununun çözümünde askeri araçların yetersiz olduğu ve esas olarak ülkenin yeniden yapılandırılmasına dair tezleri artık uluslararası toplum tarafından da kabul edilmektedir.

Türkiye, Afganistan'ın yeniden yapılanmasına ağırlık vererek 77 milyon dolar değerinde çeşitli projeleri devreye sokmuştur. Bunların dışında Haziran 2008 tarihindeki Paris Konferansında Afganistan'ın yeniden imarına olan katkısını 200 milyon dolara çıkarmıştır. Ayrıca, 2001 yılından itibaren askeri alandaki katkılarının (Afgan ordu ve polis gücünün eğitimi gibi) toplam değeri 100 milyon dolara ulaşmıştır. Bununla birlikte, Türkiye, 200 milyon dolar yatırımı ile Afganistan'daki en büyük yatırımcı ülke konumuna yükselmiştir⁵⁷.

Türkiye, Afganistan'da yaptığı katkılar ve izlediği politika ile dünyada uzmanlığına başvurulmuş bir ülke konumuna gelmiştir. Türkiye'nin ŞİÖ'nün Mart 2009 tarihindeki Afganistan özel toplantısına davet edilmesi bunu açıkça göstermektedir. AK Parti hükümeti, Başbakan ve Dışişleri Bakanı Davutoğ-

lu'nun girişimleriyle Türkiye, ABD'nin bir araya getiremediği Afganistan ile Pakistan'ı üçlü zirve girişimini⁵⁸ başlatarak bir ilki gerçekleştirmiştir. Nitekim daha sonra ABD'de aynı yolu izlemiştir.

Pakistan İle İlişkiler

AK Parti hükümeti, tarihsel olarak Pakistan'la ilişkilerine büyük önem vermektedir. Pakistan nükleer güce sahip tek İslam ülkesi olmasıyla büyük öneme haizdir. Cumhurbaşkanı Gül de Aralık 2007 tarihinde Pakistan'ı ziyaret etmiştir. Bir yıl sonra Aralık 2008 tarihinde de Cumhurbaşkanı Asif Ali Zerdari Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Son olarak Dışişleri Bakanı Davutoğlu, ülkeyi ziyaret etmiştir. Ak Parti hükümeti döneminde ikili ilişkileri geliştirmek ve çeşitlendirmek noktasında güçlü bir siyasi irade ortaya çıkmıştır. Nitekim bugüne kadar dost ve kardeş ülke söylemleri çerçevesinde kalan ilişkilerin düzeyi, AK Parti hükümetinin güçlü siyasi iradesiyle ve özellikle de Başbakan Erdoğan'ın çabası ile 24-26 Ekim 2009 tarihlerindeki Pakistan'ı ziyareti sırasında iki ülke arasında ilk defa Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurularak ilişkiler stratejik düzeye çıkarılmıştır⁵⁹.

SONUÇ

AK Parti hükümeti döneminde Türkiye'nin Uzakdoğu Asya ile ilişkileri gelişmekte, ziyaretler artmakta, coğrafi uzaklık engel olmaktan çıkarılmaktadır. Bu şekilde Türkiye'nin Asya ülkeleriyle ticari ilişkilerinin 2003 yılından 2009 yılına kadar ortalama % 25-30 oranında artması sağlanmıştır. Orta Asya'da Türkiye'nin doğrudan yatırımı 7 milyar doları geçmeye başlamıştır. Yine Türk firmalarının⁶⁰ bölgede üstlendiği projelerin toplam değeri 60 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye-Rusya ticaret hacmi, 2000 yılında 4,5 milyar dolar iken bugün 40 milyar dolara ulaşmıştır. Böylece, gelişen ticari ilişkiler sayesinde Türkiye'nin Asya'da söz sahibi ülke konumuna gelmesi yolunda önemli aşamalar kaydedilmiştir. Enerji alanında ise Türkiye, küresel projelere dâhil olmakta ve böylece küresel enerji aktörü olması sağlanmaktadır. Yine dış politikasının bir unsuru olarak AK Parti hükümeti, THY'yi de Asya'ya açmaktadır⁶¹. Ayrıca, Ortadoğu ve Afrika'nın yanında Asya'da da Türkiye'ye vize uygulamayan ülkeler artmaktadır⁶². Ayrıca, AK Parti hükümeti döneminde Türkiye, Asya'da bölgesel ve uluslararası örgütlerle ilişkilerini ve işbirliğini geliştirmektedir. Bu çerçevede 2010 yılında Asya'da üç önemli aktöre büyük işbirliği fırsatı doğmuş bulunmaktadır. Bir yandan Türkiye, CICA örgütünün dönem başkanlığını devralırken öte yandan Kazakistan AGİT dönem başkanlığını ve Rusya'da BDT dönem başkanlığını devralmıştır. Bu üç stratejik aktörün ortaklaşa geliştirecekleri işbirliğinin Asya politikasını derinden etkilemesi kuvvetle muhtemeldir.

Sonuç olarak; AK Parti hükümeti, Asya politikasında ağırlıklı olarak ekonomi temelli bir yaklaşım geliştirmiştir. Asya'daki gelişmeler Türkiye'yi yakından etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Asya'da ekonomik ve siyasi çıkarları olan bir ülke olarak varlığını ekonomiden uluslararası örgütler düzeyinde kurumsallaşmalara eklenerek gösteren Türkiye'nin bu şekilde küresel aktörlük rolünü realize edeceği söylenebilir. Kısaca, AK Parti hükümeti, Asya derinliğine sahip, bölgeye vakıf ve büyük, küresel vizyon sahibi bir ülke olarak Asya'da işbirliği ilişkilerini geliştirmektedir.

Notlar

- ¹ “South Asia Economic Report”, *Asian Development Bank*, Ekim 2006, s. 11.
- ² “World Economic Situation and Prospects 2008”, *United Nations asdf*, New York, 2008, s. 2-3.
- ³ China's export prospects, Fear of the dragon: China's share of world markets increased during the recession. It will keep rising”, *The Economist*, 7 Ocak 2010, http://www.economist.com/businessfinance/displaystory.cfm?story_id=15213305; “Yeni Lider Çin oldu: Çin, Almanya'nın ihracattaki dünya liderliğini elinden aldı.”, *Samanyoluhaber*, 10 Ocak 2010, http://samanyoluhaber.com/h_341139_yeni-lider-cin-oldu.html.
- ⁴ “Indian equity market 3rd biggest in emerging Asia”, *Rediff*, 22 Nisan 2009, <http://www.rediff.com/money/2009/apr/22bcrisis-indian-equity-market-third-biggest-in-asia.htm>.
- ⁵ Martin Sieff, *Shifting Superpowers: The New and Emerging Relationships between the United States, China and India*, Cato Institute, Ocak 2010, s. 123; “Ekonomik güç doğuya kayıyor”, *DünyaBülteni*, 18 Ocak 2010, http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=102433; “Dünyanın Güç Dengeleri Değişiyor”, *Voanews*, 21 Kasım 2008, <http://www.voanews.com/turkish/archive/2008-11/2008-11-21-voa1.cfm?CFID=348529975&CFTOKEN=93272697&jsessionid=8430751c28a362ada84e606c2f765d285b6f>.
- ⁶ Kriz öncesi 2007 yılında ABD ve AB'nin büyüme oranı % 3 iken 2008 krizinde ABD % 0.4'e gerilerken AB, % 0.8'e gerilemiştir. Oysa Güney Asya, 2007 yılında % 8.4 ve kriz zamanında kısmi bir düşüle % 6.5 büyüme oranlarını kaydetmişlerdir. Bk. Dirk Willem te Velde, “The Global Financial Crisis and developing countries”, Background Note, *Overseas Development Institute (ODI)*, Ekim 2008, s. 3. <http://www.odi.org.uk/resources/download/2462.pdf>.
- ⁷ “Türkiye'nin Enerji Stratejisi”, *Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı, Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı*, Ocak 2009, s.2.
- ⁸ Osmanlı'dan itibaren tarih boyunca Batı yöneliminin sabit bir değer olarak kaldığı söylenebilir. Bunun arka planında ise Osmanlı Devletinin kendini Doğu Roma'nın mirasçısı olarak görmesi yer almaktadır. Bugün de AB ile ilişkiler ve demokratikleşme çerçevesinde Batıcılık ilkesi devam etmektedir.
- ⁹ Batıcılık, Türk dış politikasının değişmeyen ögesi olarak tanımlanmaktadır. Bunun nedenleri olarak tarihsel, ideolojik ve kültürel boyutlar ileri sürülmektedir. Buna göre, Osmanlıdan itibaren yüzünü Batı'ya dönme ve özellikle Tanzimat'la başlayan reformasyon çabalar, Türk dış politikasının cumhuriyetin kuruluşundan itibaren de değişmeyen öge olarak Batıcılığın devam etmesine yol açmıştır. Bugün de AB ile ilişkiler ve demokratikleşme çerçevesinde Batıcılık ilkesi devam etmektedir. Bk. Baskın Oran (editör), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, İletişim yay., 13. Baskı, İstanbul, 2008, s.50.

¹⁰ 1923-45 ve 1965-80 dönemlerinde Türk dış politikasında çok boyutluluğun izlendiğini ve 1980'lerden itibaren ve özellikle 12 Eylül darbesiyle Türkiye'nin uluslararası kapitalist sistemde neoliberalleşmeyle birlikte yeni birikim rejimine geçerek artık bu şansını yitirdiği ifade edilmektedir. Bk. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası...*, s. 239 ve 477. Bundan sonra ancak, AK Parti hükümeti döneminde tekrar Türkiye'nin çok boyutlu dış politika izleme imkân ve kabiliyetine sahip olduğu görülmektedir. Ancak, burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, bugünkü uluslararası sistemin çok boyutlu politika izlemeye izin vermesidir. Nitekim bugün artık pek çok ülke, örneğin Rusya-Almanya, Çin-Rusya, ABD-Çin ve Türkiye-Rusya gibi ülkelerin birbirlerini stratejik ortak olarak nitelendirmektedirler. Bu da küresel sistemin çok boyutluluğa ne derece açık olduğunu göstermektedir.

¹¹ Chengfeng Di, "Economic cooperation between China and Asian developing countries in the context of innovation", Beijing Normal University; "China's current policy towards East Asia", http://epress.anu.edu.au/sdsc/rc/mobile_devices/ch09s05.html, "China wants to boost cooperation with ASEAN countries through FTA", http://www.business-in-asia.com/asia/china_fta.html.

¹² Malcolm Moore, "China and South East Asia create huge free trade zone", *Telegraph*, 30 Aralık 2009, <http://www.telegraph.co.uk/finance/china-business/6911721/China-and-South-East-Asia-create-huge-free-trade-zone.html>; Marwaan Macan-Markar, "ASIA: China-ASEAN Free Trade Area Sparks Cautious Optimism", *IPS*, 19 Ocak 2010, <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=50029>.

¹³ Prema-chandra Athukorala, "China's Impact on Foreign Trade and Investment in other Asian Countries", Working Paper No. 2009/04, *The Australian National University (ANU)*, Şubat 2009, ss.1-35, s.22. http://rspas.anu.edu.au/economics/publish/papers/wp2009/wp_econ_2009_04.pdf.

¹⁴ "Turkmenistan-China Natural Gas Pipeline Nearly Completed", *Clean Skies News*, 11 Aralık 2009, <http://www.cleanskies.com/articles/turkmenistan-china-natural-gas-pipeline-nearly-completed>.

¹⁵ "Putin launches Pacific oil pipeline", *RiaNovosti*, 28 Aralık 2009, <http://en.rian.ru/russia/20091228/157396180.html>.

¹⁶ "New Turkmenistan-Iran Gas Pipeline Inaugurated", *Zawya*, 11 Ocak 2010, <http://www.zawya.com/Story.cfm/sidv53n023NC11/New%20TurkmenistanIran%20Gas%20Pipeline%20Inaugurated/>.

¹⁷ "Kazakistan BTC için imzayı koydu", *Radikal*, 17 Haziran 2006, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=190425>.

¹⁸ "BTC'den 284 bin ton Kazak petrolü taşındı", *CNN Türk*, 23 Ocak 2009, <http://www.cnnturk.com/2009/ekonomi/dunya/01/23/btcden.284.bin.ton.kazak.petrolu.tasin-di/510304.0/index.html>.

¹⁹ Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, Vol. 10, No.1, January-March 2008, ss. 77-96, http://insightturkey.com/Insight_Turkey_10_1_A_Davutoglu.pdf.

²⁰ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre yay., 2001, s. 198.

²¹ *Ibid.*, s. 204.

²² "Asya'da 2.5 trilyon dolarlık büyük pazara göz diktik", 25 Kasım 2009, *Türkiye Gazetesi*, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/haberdetay.aspx?haberid=425725&detail=1&winmode=pop>.

²³ Cengiz Çandar, "Türk Dış Politikasında "Eksen" Tartışmaları: Çok Kutuplu Dünya İçin Yeni Bir Vizyon", *SETA Analiz*, No. 16, Ocak 2010, http://www.setav.org/document/SETA_Analiz_16_Cok_Kutuplu_Dunya_icin_Yeni_bir_Vizyon_Cengiz_Candar.pdf.

²⁴ "Davutoğlu rekora koşuyor :9 ayda 93 ülke", *Akşam*, 11 Ocak 2010, http://www.aksam.com.tr/2010/01/11/haber/guncel/9001/davutoglu_rekora_kosuyor_9_ayda_93_ulke.html.

²⁵ AK Parti, Dış İlişkiler, http://www.akparti.org.tr/disiliskiler/turkiye-orta-asya-iliskileri_6428.html; http://www.akparti.org.tr/disiliskiler/turkiye-asya-uzakdogu-iliskileri_1145.html.

²⁶ Ibid.

²⁷ “Türkiye-Asya (Güney Asya, Doğu Asya), Pasifik ve Uzakdoğu İlişkileri”, *AK Parti, Dış İlişkiler Dosyaları*, http://www.akparti.org.tr/disiliskiler/turkiye-asya-uzakdogu-iliskileri_1145.html.

²⁸ Tark Oğuzlu, “Soft power in Turkish foreign policy”, *Australian Journal of International Affairs*, Volume 61, Issue 1 March 2007 , pp. 81 – 97, p. 84; Cengiz Çandar, “Turkey’s “Soft Power” Strategy: A New Vision for a Multi-Polar World”, *SETA Policy Brief*, No. 38, December 2009, http://www.setav.org/document/Policy_Brief_No_38_Turkeys_Soft_Power_Strategy_Candar.pdf.

²⁹ “Bir eksen kayması yok vizyonumuz genişledi”, *Stargazete*, 8 Ocak 2010, <http://www.stargazete.com/politika/bir-eksen-kaymasi-yok-vizyonumuz-genisledi-haber-236779.htm>.

³⁰ “Türkiye Şanghay İş Birliği Örgütüne üye olabilir”, *ABHaber*, <http://www.abhaber.com/ozel-haber.php?id=5116>.

³¹ “‘Şanghay’ sürprizi”, *Radikal*, 13 Ocak 2005, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haber-no=140183>.

³² Asya’da Etkileşim ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA), Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev’in inisiyatifiyle 1992 yılında kurulmuş, ancak kurumsallaşmasını henüz tamamlamamıştır. Nitekim örgütün kurumsallaşmasını gerçekleştirmesi için dönem başkanlığını bugüne kadar Kazakistan üstlenmiştir. Dolayısıyla CICA’nın bugünkü varlığı bir anlamda Kazakistan’a, özelden ise Nazarbayev’e bağlı olmuştur. Örgütün önemi ve potansiyeli başta sahip olduğu üyelerden³³ gelmektedir. Çin, Rusya, Hindistan, Güney Kore, Pakistan, İran, İsrail ve Türkiye gibi bölgesel güç ve küresel aktörlerin yer aldığı CICA, bölgesel bir örgütlenmenin ötesinde küresel ölçekteki bir örgüt çapındadır. CICA, Asya’da bölgesel güvenliğin ve istikrarın sağlanmasını temel görev alanı olarak belirlemiştir. Ancak, bugüne kadar örgüt, etkinliğini ve işlevini artıramamış, sadece kurumsallaşmasını tamamlayabilmiştir.

³⁴ “Nazarbayev, CICA başkanlığına Türkiye’yi teklif etti”, *Dünya Bülteni*, 25 Ağustos 2008, http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=51130.

³⁵ <http://www.unaoc.org/>

³⁶ AK Parti, Dış İlişkiler, Dış Politika Dosyaları, Türkiye-Orta Asya İlişkileri, http://www.akparti.org.tr/disiliskiler/turkiye-orta-asya-iliskileri_6428.html.

³⁷ Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY) temelinde bölge ülkeleriyle ortak kültürün geliştirilmesi için karşılıklı kültür günlerinin düzenlenmesi politikası izlenmektedir. <http://www.turksoy.org.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF92C077108DECE19D46148DEDD773827B>; <http://www.turksoy.org.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFF7BA884A184682F194BE9FF68E91DD1D>.

³⁸ Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, İpek Yolu Projesi, <http://www.kultur.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF679A66406202CCB04B1B1B4E040010B6>.

³⁹ TİKA Faaliyet Raporları, http://www.tika.gov.tr/TR/Yayin_Detay.asp?Yayin=33.

⁴⁰ “Stratejik ortak”, *Sabah*, 23 Ekim 2009, http://www.sabah.com.tr/Gundem/2009/10/23/stratejik_ortak.

⁴¹ Nihat Batmaz, “Türkiye-Kazakistan Arasındaki Ticari-Ekonomik İlişkiler, Türk Müteşebbis-

lerinin Bu ülkede Yaptıkları Yatırımların Boyutu ve Karşılaştıkları Sorunlar”, *Bilgi, Ahmet Yesevi Üniversitesi*, Sayı 29, Bahar 2004, ss.83-104, s. 88. http://www.yesevi.edu.tr/bilig/biligTur/pdf/29/4_29.pdf

⁴² “Kazakistan-Türkiye ekonomik ilişkilerinde yeni dönem, 2012 yılı ticaret hacmi hedefi 15 milyar dolar”, *Tümgazeteler (cihan)*, <http://www.tumgazeteler.com/?a=5645360>.

⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Dış Politika, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-turkmenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.

⁴⁴ “Türkiye-Türkmenistan Ticareti”, *Ekodialag*, http://www.ekodialog.com/Konular/Avrasya%20Ulkeleri/turkiye_turkmenistan_ticaret.html.

⁴⁵ “Türkmenistan-Türkiye: Geçmişten Geleceğe Yürüyen Dostluk”, *Tekbayrak*, <http://www.tekbayrak.com/turk-cumhuriyetleri/turkmenistan/1020-tuerkmenistan-tuerkiye-gecmiten-geleceeyueruyen-dostluk-.html>.

⁴⁶ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/2002/mart2002.htm>;
<http://arsiv.zaman.com.tr/2002/03/19/dis/default.htm>.

⁴⁷ “Türkiye-Özbekistan Ekonomik İlişkileri Güçleniyor”, *Ekoavrasya*, 11 Şubat 2009, <http://www.ekoavrasya.net/haberdetay.aspx?Detay=3>.

⁴⁸ “İlişkilerimiz her türlü menfaatin üstündedir”, *Uluslararası Atatürk Alatoo Üniversitesi*, 26 Mayıs 2009, http://www.iaau.edu.kg/v1/index.php?option=com_content&view=article&id=134.

⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Dış Politika, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgiz-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>.

⁵⁰ “Tacikistan ile vize kaldırıldı”, *Sabah*, 13 Aralık 2009, http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2009/12/13/tacikistan_ile_vize_kaldirildi.

⁵¹ “Tacikistan Ülke Raporu”, *İTO*, Kasım 2007, <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Ulke/Tacikistan.pdf>.

⁵² Selçuk Çolakoğlu, “Cumhurbaşkanı Gül’ün Çin Ziyaretinden İzlenimler”, *USAK*, 1 Temmuz 2009, <http://www.usak.org.tr/haber.asp?id=174>.

⁵³ Türkiye’nin Japon dış yatırımları içindeki payı % 0,25 gibi çok düşük bir seviyededir.

⁵⁴ Selçuk Çolakoğlu, “Türkiye’nin Kore Politikası Açılımı”, *SDE*, 3 Eylül 2009, <http://www.sde.org.tr/word.aspx?pageID=0&columnID=0&newsID=66>.

⁵⁵ Aftab Kamal Pasha, “Hindistan-Türkiye Ticari İlişkileri”, *TASAM*, 26 Aralık 2008, <http://www.tasam.org/index.php?altid=2746>.

⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Dış Politika, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-avustralya-ekonomik-iliskileri__tr.mfa.

⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Dış Politika, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.

⁵⁸ Turkish Contributions to Security and Development in Afghanistan”, *UN*, Ekim 2007, <http://www.un.int/turkey/page198.html>

⁵⁹ Türkiye, Ankara süreciyle Türkiye-Pakistan-Afganistan Üçlü Zirve toplantısı girişimini kendi inisiyatifiyle başlatmıştır. Nisan 2007 tarihinde üç ülke arasında başlatılan Ankara süreci sonunda Türkiye, Afganistan ile Pakistan’ı bir araya getirerek bölgedeki sorunların çözümünde bölgesel yaklaşımı gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu şekilde Afganistan’daki sorunun önemli kaynaklarından biri olan Pakistan’ın sorunun çözümüne yapıcı rol üstlenmesi sağlanarak üç ülke arasında ortak çalışma grubunun kurulması kararlaştırılmıştır. Temmuz 2007 tarihinde de ortak çalışma grubunun ilk toplantısı yapılarak işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ekim 2007 tarihinde TOBB öncülüğünde Afganistan ve Pakistan arasında ekonomik işbirliğinin kurumsal yapısı

oluşturulmuştur. Aralık 2008 tarihinde ise İstanbul'da ikinci üçlü zirve toplantısı icra edilerek taraflar arasında askeri işbirliği, terör ve uyuşturucu ile mücadele alanlarında güvenlik işbirliğinin hayata geçirilmesinde mutabakat sağlanmıştır. En son Nisan 2009 tarihinde gerçekleştirilen üçüncü zirvede taraflar arasında istihbarat işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır. Zirvenin istihbarat gibi bir alanda dahi işbirliğini tesis etmesi ise toplantıların kat ettiği mesafeyi çarpıcı bir şekilde göstermektedir. Ayrıca, Türkiye'nin liderliğinde başlatılan üçlü zirve toplantılarının ABD, Rusya ve İran'ın da uygulamaya geçirmeye çalışması, bir anlamda bu ülkelerin Türkiye'nin izinden gittiği anlamına geldiği gibi aynı zamanda Türkiye'nin bölgede öncü bir politika izlediğini de açıkça göstermektedir. <http://sanayi.tobb.org.tr/>.

⁶⁰ “Türkiye, Pakistan’la Yüksek Düzeyli İşbirliğine Adım Attı”, *Güney Türkistan*, 26 Ekim 2009, <http://guneyturkistan.wordpress.com/2009/10/26/turkiye-pakistanla-yuksek-duzeyli-isbirligine-adim-atti/>.

⁶¹ Türk özel sektörünün Orta Asya ülkelerinde en faal olduğu alanlardan biri müteahhitlik hizmetleri olarak ön plana çıkmaktadır.

⁶² Bugün artık THY Asya’da Çin’de Hong Kong, Pekin, Şangay; Endonezya’da, Jakarta; Malezya’da Kuala Lumpur; Pakistan’da Karaci; Japonya’da, Tokyo, Osaka; Kazakistan’da Astana ve Almaati; Kırgızistan’da Bişkek; Özbekistan’da Taşkent; Tacikistan’da Duşanbe; Türkmenistan’da Aşkabat, Güney Kore’de, Seul’e düzenli seferler düzenlemektedir.

⁶³ Bunlar: Japonya, Güney Kore, Hong Kong, Tayland, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Kazakistan ve Kırgızistan’dır.